

نظامی عروضی سمرقندی

نجم الدین احمد فرزند عمر فرزند علی سمرقندی مشهور به نظامی عروضی تاجیک تبار آریایی . نویسنده و شاعر قرن ششم خراسان زمین به سال 560 هـ.ق. در گذشت . در اواخر قرن پنجم در سمرقند ولادت یافت، و پس از تحصیلات مقدماتی بخدمت « عمر خیام » در سال (506 هـ.ق.) در بلخ رسید و در سال (510 هـ.ق.) در طروق توس خدمت « معزی » را ترک کرد . نظامی عروضی بدربار ملوک آل شنسب وابسته بود ، و کتاب مجمع النوادر مشهور به « چهار مقاله » (1) را بنام فخرالدوله مسعود برادرزاده ملک شمس الدین محمد غوری (551 و 552 هـ.ق.) تاجیک تبار تألیف کرد. یکی از متون ادبی مهم زبان فارسی است .

محتوا و مطالب آن بیان شرایطی است که در چهار طبقه از مردم که بزعم مصنف پادشاهان محتاج بدیشان میباشند ، یعنی - دبیر ، شاعر ، منجم ، طبیب باید مجتمع باشد. چهار مقاله عروضی علاوه بر آنکه جنبه یک کتاب انتقادی متفن درباره هر یک از چهار فن مذکور واصحاب آنها دارد. عین حال بسیاری از مطالب تاریخی و تراجم مشاهیر اعلام را که در کتب ادبی و تاریخی یافت نمیشود نیز شامل است. (2) همین محتویات بارزش این کتاب باعث شده که این اثر گرانقدر از قدیم از شهرت و عظمت فرهنگی و تاریخی برخوردار بوده چنانیکه نقل های از آن در آثار معتبری مانند تاریخ تبرستان فرزند اسفندیار ، تاریخ گزیده ، تذکره دولتشاه و... صورت گیرد .

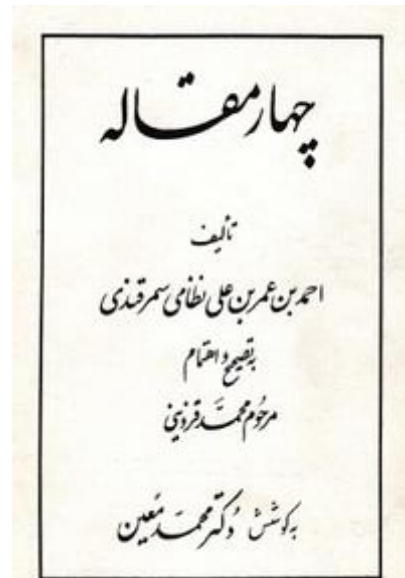
ایا بدیع زمانه که در سخا و هنر
ترا نظیر ندانیم جز نیا و پدر
چو هفت هشت حریفیم در یکی خانه
شناخته به خراسان به هفت هشت هنر
دبیر و شاعر و درزی ، طبیب و دانشمند
ادیب و نحوی و قوال و گازر ، آهنگر
سه چاره گنده نیکو در اوفتاده ستند
زباده های گران مست گشته جای دگر
شرابمان برسیده ست و ما ز اندیشه
بمانده ایم سرانگشتهها به دندان در
به یک دو دور دگر هر سه چار گاده شوند
به پنج شش من می هفت هشت بنده بخر
***

نظامی عروضی مؤلف کتاب چهارمقاله که در دربار شاهان غوری تاجیک تبار ، در قلب خراسان بزرگ می زیست در حکایت مربوط به بدیهه گویی خودش در شعر از زبان مهترزاده بلخ امیر عمید صفی الدین تاجیک می گوید:
« ای پادشاه نظامیان را بگذار من از جمله شعرای ماوراء النهر و خراسان و عراق هیچ کس را نشناسم که بر ارتجال، چنین پنج بیت تواند گفت. » (3)

چهار مقاله عروضی سمرقندی. نام اصلی کتاب مجمع النوادر است. از آنجا که در این کتاب از چهار فن، دانش دبیری، شاعری، طب، و نجوم، در چهار گفتار جداگانه سخن رفته است، از قدیم به نام چهار مقاله معروف شده است. کتاب در بین سالهای 551 - 552 به یکی از شاهزادگان غوری تقدیم

شده است. از اشعار عروضی سمرقندی جز چند قطعه هجا به جا نمانده است. مگر چنانیکه از متن کتاب بر می آید، این نویسنده نثر خوبی داشته و کتاب چهارمقاله ی او از نمونه های برجسته ی نثر و انشای فارسی است. وی گذشته از شاعری و دبیری در فنون بهداشتی و نجوم هم مهارت داشته و حکایت هایی که در چهار مقاله ذکر می کند گواه این نکته است..

اهمیت چهار مقاله به جهت های مختلف است:

اول بر بنای قدمت:

به سبب انقلاب سیاسی بیشتر سرمایه ادبی سرزمین آریان تلف شد و چنانکه مردم آریان (تاجیکان و پارسیها) برای نگهداری این گوهر علمی و فرهنگی خویش کوشش های جدی و دوراندیشانه نکردند. متون ادبی و علمی زبان فارسی نزدیک به کل از میان رفته است و آنچه باقی مانده خیلی اندک است. چهار مقاله سمرقندی، بهترین و باارزشتترین کتب علمی و ادبی سرزمین نیاکان ماست.

دوم به اعتبار تاریخی:

مطالب و احوال مشاهیر و غیرها در هیچ کتابی قدیم و تاریخی یافته نمی شود.

سوم بر بنای طرز نگارش:

به اعتبار ایجاد ایجاز الفاظ، اشباع معنی و سلاست کلام، این کتاب برای ادبا و انشاپردازان دور جدید فارسی به گونه سرمشق و نمونه به کار می آید.

بر بنای این ویژگی های مهم، این کتاب از 60-70 سال قبل مرکز توجه ادبای سرزمین ما و جهان است. چنانکه شرق شناس مشهور پروفیسور براون این کتاب را در سال 1899 م نخستین بار به زبان انگلیسی برگرداند و سپس در سال 1921 م بر آن تجدید نظر کرد. در سال 1327 هجری میرزا محمد قزوینی این کتاب را به نحو احسن تدوین کرده و با مقدمه جامع و تعلیقات ادبی و تاریخی از ق.ره انتشار نمود. این طرف در این چند سال، ادیب شهیر ایران دکتر محمد معین بر این کتاب بسیار دقت کرده است و در سال 1958 میلادی آخرین بار با مقدمه مفصل مع تعلیقات و حواشی انتشار داده است که بنظر می رسد بر نسخه میرزا محمد اضافه مناسبی هم هست.

- 1 - رجوع شود به مقدمه علامه فقید میرزا محمد خان قزوینی طاب ثراه بر کتاب چهار مقاله نظامی عروضی ، چاپ لیدن ، 1909 میلادی.
- 2 - فرهنگ فارسی ، مؤلف: داکتر محمد معین ، ص - 2132.
- 3 - رجوع شود به : - صفحه : « کابل زمین » .
- ذبیح‌الله صفا، تاریخ ادبیات در ایران، جلد دوم، ص 961-
- لباب الالباب عوفی، چاپ سعید نفیسی ص 695
- مقدمه چهار مقاله ی عروضی، به قلم محمد قزوینی، ص 6
- رجوع شود به تارنمای " کتابناک "